

ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ВИМІР

CRIMES COMMITTED IN A STATE OF STRONG EMOTIONAL DISTURBANCE: SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND LEGAL DIMENSION

Урбанський Б.П., викладач правових дисциплін

*Економіко-правовий фаховий коледж Приватного вищого навчального закладу
«Вінницький фінансово-економічний університет»*

Стаття присвячена кримінально-правовому аналізу злочинів, вчинених у стані сильного душевного хвилювання (СДХ), у взаємозв'язку з психологією афекту. Мета – уточнити юридичну релевантність СДХ, відмежувати його від пом'якшуючих обставин за ст. 66 КК України та від загальних складів умисних посягань (ст. 115, 121, 122), а також запропонувати операціоналізовані критерії доказування. Методологія ґрунтується на догматичному аналізі норм КК (ст. 116, 123), порівняльно-правовому підході, вивченні практики ККС ВС і міждисциплінарній інтеграції даних психології та нейронаук.

Наукова новизна полягає в системному розмежуванні СДХ як конструктивної ознаки привілейованого складу (ст. 116/123) і як пом'якшуючої обставини (ст. 66), із чітким формулюванням заборони «подвійного обліку». Запропоновано верифіковані юридичні критерії застосування 116/123: раптовість виникнення, наявність належної причини (незаконне насильство, систематичні приниження, тяжка образа) та безпосередній причинний зв'язок «тригер → стан → дія». Показано допоміжний, а не визначальний характер судово-психологічної/психіатричної експертизи: психологічний висновок про афект не підміняє правової оцінки суду.

Практичну цінність становлять три інструменти: порівняльні матриці 115↔116 і 121/122↔123; «карта доказів» із джерелами даних та типовими індикаторами; набір практичних маркерів (часовий інтервал, юридична причина, тип наміру), що забезпечують відтворюваність кваліфікації. Доведено, що пауза, підготовка або домінування холодного цілеспрямованого умислу орієнтують на загальні склади (115, 121, 122), тоді як негайна реакція у раптовому СДХ на належний тригер – на привілейовані 116 чи 123. Емпіричну основу склали узагальнення постанов ККС ВС за 2021–2025 рр., які ілюструють підтвердження/відмову у кваліфікації за 116/123 залежно від наявності раптовості, юридично належного тригера та причинного зв'язку; для кожної ознаки наведено практичні індикатори з джерелом їх фіксації. Сформульовано алгоритм правозастосування та рекомендації щодо побудови таймлайну і верифікації експертних висновків із матеріалами справи.

Обмеження дослідження пов'язані з різноманітністю експертної практики та неповнотою емпіричних даних; запропоновано напрями стандартизації судово-психологічної експертизи і підвищення єдності правозастосування. Результати корисні для суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів, а також для подальшого міждисциплінарного дослідження взаємодії права й психології.

Ключові слова: сильне душевне хвилювання, афект, умисне вбивство, тілесні ушкодження, пом'якшуючі обставини, доказування, судова практика.

The article examines crimes committed in a state of strong emotional disturbance (SED) in Ukrainian criminal law, in conjunction with the psychology of affect. The aim is to clarify the legal relevance of SED, to distinguish it from mitigating circumstances under Article 66 of the Criminal Code of Ukraine (CC), and from the general compositions of intentional offences (Articles 115, 121, 122), as well as to propose operationalised evidentiary criteria. The methodology combines doctrinal analysis of CC norms (Articles 116, 123), a comparative-law approach, review of the case law of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court, and interdisciplinary integration of psychological and neuroscientific findings.

The novelty lies in a systematic differentiation of SED as a constructive element of privileged offences (Articles 116/123) versus a mitigating circumstance (Article 66), with a clear articulation of the ban on “double counting.” Verified legal criteria are formulated for applying Articles 116/123: suddenness of onset, the presence of a legally relevant trigger (unlawful violence, systematic abuse, grave insult), and a direct causal chain “trigger → state → act.” The paper demonstrates the auxiliary—rather than determinative—role of forensic psychological/psychiatric expertise: an expert's statement about affect does not replace the court's legal assessment.

The practical value consists of three tools: comparative matrices 115↔116 and 121/122↔123; an “evidence map” aligning indicators with sources; and a set of practical markers (temporal interval, legal trigger, type of intent) that enhance reproducibility in qualification. It is shown that a pause, preparation, or dominance of a cold, goal-directed intent points to the general offences (115, 121, 122), whereas an immediate reaction in a sudden SED to a proper trigger supports the privileged offences (116 or 123). The empirical basis is formed by generalisations of Supreme Court criminal case law (2021–2025), illustrating acceptance/refusal of 116/123 depending on suddenness, a proper trigger, and causality; for each criterion, practical indicators and their evidentiary sources are outlined. The paper proposes an application algorithm and recommendations for building timelines and cross-validating expert opinions with the case file.

Limitations concern heterogeneity of expert practice and incomplete empirical data; directions are suggested for standardising forensic psychological assessment and strengthening consistency in adjudication. The results are useful for judges, prosecutors, investigators, and defence counsel, and for further interdisciplinary research at the law–psychology interface.

Key words: strong emotional disturbance, affect, intentional homicide, bodily injuries, mitigating circumstances, proof, case law.

Емоційний стан особи під час вчинення злочину є важливим елементом кримінально-правової оцінки. Особливої уваги потребує категорія «сильного душевного хвилювання», адже вона визначає межу між умисним злочином та діянням, вчиненим у специфічних психологічних умовах. Визнання такого стану законом має не лише гуманістичне значення, а й забезпечує більш точну індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Стандартом кримінально-правових ознак аналізованого поняття є такі: станом сильного душевного хвилювання може вважатися лише емоційний стан, який обумовлений визначеними законом умовами; цей стан має місце, якщо вна-

слідок перебування в ньому значною мірою обмежується здатність особи усвідомлювати свої дії або бездіяльність та (або) керувати ними; такий стан може мати місце тільки під час вчинення передбаченого КК України суспільно небезпечного діяння [1].

Кримінальний кодекс України закріплює стан сильного душевного хвилювання як юридично значущий у двох випадках: умисне вбивство, вчинене у такому стані (ст. 116), та умисне тяжке тілесне ушкодження, завдане у подібних обставинах (ст. 123). Законодавець визнає, що раптовий емоційний вибух, викликаний протиправною чи аморальною поведінкою потерпілого, істотно знижує

здатність особи контролювати власні дії. Саме тому відповідальність за такі діяння є м'якшою порівняно з умисними злочинами без ознак афекту [2].

Стан має виникнути несподівано, як безпосередня реакція на протиправні чи аморальні дії потерпілого (протизаконне насильство, систематичне знущання, тяжка образа). «Раптовість» стосується не тривалості самого емоційного стану, а інтервалу між провокуючою подією та діянням: часовий розрив повинен бути мінімальним; суттєва пауза, підготовка або повернення до місця події за знаряддям, як правило, свідчать про охолодження афекту і виключають кваліфікацію за ст. 116 чи 123 КК. При цьому Верховний Суд підкреслює, що юридично значущим є не лише чистий фізіологічний афект: можливий і кумулятивний механізм, раптовий емоційний вибух на тлі тривалих принижень або знущань, але з конкретним найближчим тригером. Це вимагає оцінки безперервності конфлікту, близькості у часі і характеру останньої події.

Йдеться про такий рівень емоційного напруження (афект або інший інтенсивний емоційний стан), який істотно знижує здатність особи усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними. Медичний психологічний або психіатричний висновок допомагає встановити психологічний критерій, але не підміняє правову оцінку: встановлення саме юридичного критерію, чи досяг стан порогу, релевантного для ст. 116 або 123 КК) – це компетенція суду. У практиці ККС ВС неодноразово наголошено, що одного лише констатування афекту експертом недостатньо без юридичного аналізу причин, тригерів і часової близькості [3].

Потрібно довести прямий зв'язок між такими фактами:

1. поведінкою потерпілого, яка викликає стан сильного душевного хвилювання;

2. самим станом;

3. вчиненням діяння.

В процесі перевірки має бути чітко визначено чи був злочин безпосереднім продуктом цього стану, чи ж мотиви й дії свідчать про інший умисел, наприклад: помста після

охолодження, підготовчі дії, переслідування тощо. Важливо оцінити послідовність подій, тривалість паузи, інтенсивність конфлікту, характер і спосіб насильства або образи, поведінку особи відразу після події, наявність додаткових мотивів. За відсутності хоча б одного з необхідних елементів як-то причина, стан або дія, кваліфікація за ст. 116 або 123 КК виключається [2].

Нормативна рамка задана диспозиціями ст. 116 і 123 КК України, які прямо пов'язують пом'якшену відповідальність із раптовим виникненням сильного душевного хвилювання через протиправну або аморальну поведінку потерпілого. Судова практика ККС ВС деталізує: значення мають не лише класичний афект, а й інші інтенсивні емоційні стани в тому числі кумулятивні, однак їх юридичну релевантність встановлює суд, а не експерт [4].

На нашу думку потрібно чітко описати відмінність привілейованого складу злочину від обставин, що пом'якшують покарання. Порівняння наведено в Таблиці 1.

Як ми бачимо з таблиці стан сильного душевного хвилювання у ст. 116/123 КК виконує роль конструктивної ознаки привілейованого складу і впливає на кваліфікацію діяння; для його застосування потрібні суворі юридичні критерії: раптовість, належна причина, безпосередній причинний зв'язок, які встановлює суд, а не експерт. Натомість за ст. 66 КК цей стан враховується лише на етапі призначення покарання як пом'якшувальна або інша обставина, без вимоги доводити раптовість. Подвійний облік заборонено: якщо СДХ уже визначило привілейовану кваліфікацію, його повторне врахування як пом'якшення недопустиме. Практично це означає – спочатку перевіряються підстави для 116/123; якщо їх недостатньо – емоційний стан може знизити суворість покарання в межах загальної кваліфікації у тому числі за правилами ст. 69 КК.

На нашу думку, необхідно визначити поняття афекту. Афект – це короткотривалий, максимально інтенсивний емоційний стан, наприклад: лють, жаж, відчай, екзальтація, що супроводжується вираженням вегетативним збудженням, звуженням свідомості та зниженням самоконтролю над

Таблиця 1

Розмежування привілейованого складу (ст. 116/123 КК) та пом'якшуючих обставин (ст. 66 КК): порівняльні критерії

	Критерій	Ст. 116/123 КК (привілейований склад, СДХ)	Ст. 66 КК (пом'якшуюча обставина)
1	Рівень правового впливу	Стан СДХ є конструктивною ознакою складу (вбивство, тяжке тілесне), визначає кваліфікацію та тягне спеціальну знижену санкцію.	Сильне душевне хвилювання – пом'якшуюча обставина (п. 7 ч. 1 ст. 66), враховується на стадії призначення покарання у межах уже обраної кваліфікації.
2	Порогові умови та доказування	Потрібні строгі юридичні критерії: раптовість, належна причина (незаконне насильство, систематичні знущання, тяжка образа), безпосередній причинний зв'язок «тригер → стан → дія». Юридичну релевантність встановлює суд; одного висновку про афект недостатньо.	Суд може врахувати як прямо назване СДХ через жорстоке, принизливе поводження (п. 7 ч. 1), так і інші релевантні обставини (ч. 2). Ознака раптовості прямо не вимагається.
3	Неможливість «подвійного обліку»	Якщо СДХ вже враховане у кваліфікації (116/123), повторне врахування як пом'якшуючої обставини заборонене.	Не застосовується, якщо СДХ вже враховано за 116/123; інакше – може бути враховане як пом'якшуюче.
4	Наслідки для міри покарання	Спеціальна санкція привілейованого складу (нижча, ніж за звичайний умисний склад).	У межах звичайної кваліфікації (напр., ст. 115/121) суд може: знизити покарання нижче мінімуму або перейти до більш м'якого виду (ст. 69 КК) – за наявності кількох пом'якшуючих і за відсутності законодавчих заборон.
5	Практичний алгоритм для суду та сторін	Крок 1. Перевірити раптовість, юридичну причину, причинний зв'язок. Крок 2. Якщо усі критерії виконані – кваліфікація за 116/123 і застосування спеціальної санкції.	Крок 1. Якщо критерії 116/123 не підтверджені повністю, оцінити емоційний стан як: (а) пом'якшуючу обставину (п. 7 ч. 1 ст. 66) або (б) іншу (ч. 2 ст. 66). Крок 2. Призначити покарання, у т.ч. можливе застосування ст. 69 КК (без подвійного обліку).

Джерело: сформовано та систематизовано автором на основі джерела [1, 2].

поведінкою. Він виникає як відповідь на подію значної особистісної ваги та розгортається стрімко, імпульсивно [5].

У європейській та українській психологічній традиції афект окреслює саме гострий вибуховий емоційний стан; натомість в англійській психології термін *affect* часто вживають ширше – як афективність або емоційність загалом (валентність і збудження). Важливо розрізняти ці підходи: далі під афектом маємо на увазі саме гострий стан, а не загальну афективність. В Таблиці 2 ми систематизували перелік рис характерних для стану афекту.

З огляду на правозастосування, у вітчизняній літературі також підкреслюють розмежування між психологічним афектом та юридичним конструктом сильного душевного хвилювання, так перший – це категорія психології, другий – це правова категорія, що спирається на психологічний зміст, але має власні юридичні критерії, а саме раптовість, інтенсивність, причинний зв'язок [6].

Сильний емоційний стан супроводжується активацією симпатичної нервової системи та стрес-медіаторів катехоламінів, що проявляється тахікардією, підвищенням артеріального тиску, змінами частоти та глибини дихання, м'язовою напругою, потовиділенням. Ці реакції є типовими для гострого психологічного стресу й добре описані у кардіовеgetативних оглядах [8].

За умов високого емоційного збудження різко знижується ефективність префронтальної кори, зокрема виконавчі функції, гальмування імпульсів, планування, що веде до домінування швидких, реактивних стратегій поведінки над обдуманими. Нейробіологічні огляди показують, що надлишковий викид норадреналіну та дофаміну під час стресу швидко руйнує префронтальні мережі, послаблюючи самоконтроль.

Підвищення афективності збудження звужує діапазон доступних ознак та стимулів: увага фіксується на центральних елементах ситуації, тоді як периферійні сигнали ігноруються. Цю закономірність, що має назву гіпотеза Істербрука, підтверджують роботи з вимірюванням уваги та реакцій зиніці при загрози: у негативному афекті спостерігається селективна концентрація і тунельність сприйняття [8].

Для цього стану також характерна емоційно зумовлена імпульсивність (*urgency*) – схильність до необдуманих дій у піку позитивного чи негативного афекту – різко зростає, тому рішення приймаються поспіхом, переважає реакція «зараз», з'являються ризикові або агресивні вчинки, вербальні вибухи, моторна розгальмованість. На емпіричному рівні це відповідає моделям негативної або позитивної ургентності.

Для експертної і клінічної фіксації характерні наступні реакції:

1. Вегетативні маркери: тахікардія, тремор, пітливість, зміна кольору шкіри,

2. Когнітивні збої: звуження поля уваги, тунельне сприйняття, ускладнене переосмислення альтернатив,

3. Поведінкові прояви: раптові імпульсивні дії, вербальна та рухова розгальмованість, труднощі з гальмуванням реакцій.

Така тріада пояснюється одночасним перевантаженням емоційних систем і тимчасовою дисфункцією префронтального контролю. Для переходу від опису доказової бази до практичного застосування в Таблиці 3 нами систематизовано джерела та види даних, необхідні для верифікації кожної ознаки.

Наведені в таблиці ознаки в реальних кейсах не діють ізольовано, а складаються у стійкі комбінації, які відтворюють загальну динаміку гострого емоційного стану.

Усвідомлення власних дій у психології спирається на здатність підтримувати робочу модель ситуації або як її ще називають – робочу пам'ять, відслідковувати намір і результат шляхом самомоніторингу та інтегрувати релевантні сигнали довкола. Гострий афект порушує ці механізми він звужує поле уваги, перебудовує пріоритети обробки інформації на користь загрозливих стимулів і тимчасово послаблює префронтальний контроль, через що усвідомлення стає частковим, фрагментарним і схильним до помилкової інтерпретації наслідків власних дій [10].

За класичною гіпотезою Істербрука, високий емоційний збудження зменшує діапазон ознак, які суб'єкт бере до уваги: зростає фокус на центральних стимул-деталіях, а периферійні сигнали ігноруються. У правозастосуванні це означає, що людина в афекті може не врахувати альтернативи дії, ризики для інших і контекст, навіть якщо формально вони були «перед очима» [9].

Гострий стрес або афект через катехоламінові та кортикостероїдні шляхи швидко погіршує функцію префронтальної кори, яка забезпечує робочу пам'ять, гальмування імпульсів і когнітивний контроль. Зниження якості префронтальних репрезентацій унеможливає повноцінне утримання в голові мети, правил і наслідків дії – отже, зменшує рівень усвідомлення того, що саме людина робить у момент дії.

Емоційно значущі стимули отримують пріоритет у змаганні за увагу та за виконавчі ресурси, амігдална та пов'язані з нею системи «перетягують» контроль, що зміщує оцінку ситуації та рішень у бік негайної емоційної значущості, а не правил і віддалених наслідків. Практично це проявляється як «емоційна логіка», людина усвідомлює один домінуючий мотив дії, втрачаючи ширше усвідомлення альтернатив і заборон [10].

Під впливом стресових медіаторів таких як норадреналін і кортизол краще кодуються центральні, загрозливі елементи, тоді як контекстуальні зв'язки й послідовності дій фіксуються гірше. Для оцінки усвідомлення це важливо: після події суб'єкт здатен відтворити центральний образ, але обставини, що обмежують або забороняють дію відтворюються гірше; у момент дії така диспропорція знижує повноту усвідомлення.

Негативний афект послаблює здатність систем контролю помічати і розв'язувати конфлікт між наміром

Таблиця 2

Ключові психологічні риси афекту

Психологічна риса	Опис психологічної риси
1 Інтенсивність і короткочасність.	Пікове емоційне збудження триває нетривало, але може різко змінювати сприйняття ситуації та поведінку
2 Фізіологічна активація.	Виразені соматовегетативні прояви (тахікардія, тремор, зміни дихання), що корелюють із високим рівнем збудження.
3 Когнітивне звуження.	Зменшення здатності до раціонального переосмислення, фокус на вузькому колі стимулів/образів, зниження контролю імпульсів.
4 Тригерність.	Виникає раптово у відповідь на подію (або як кульмінація тривалого конфлікту з безпосереднім «пусковим» моментом).
5 Поведенкова імпульсивність.	Рішення та дії підпорядковуються «емоційній логіці», а не плануванню; підвищена реактивність визначається рівнем збудження.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [5–7].

і реальною дією, що опосередковано зменшує рівень усвідомлення того, що саме зараз робиться й до чого це веде. Це не обов'язково знищує усвідомлення повністю, але робить його неповним та нестабільним у піку афекту [7].

Оцінюючи здатність усвідомлювати, варто перевіряти:

а) чи свідчать дані про звуження поля уваги та втрату периферійних сигналів;

б) чи були ознаки збою префронтальних функцій: неможливість утримати заборону, швидкий злам наміру;

в) чи домінував один емоційний мотив, що витіснив альтернативи;

г) чи характер пам'яті відповідає "ядерному" кодуванню без контексту. Сукупність цих ознак пояснює зменшення, а не обов'язкову відсутність усвідомлення під час дії в стані афекту [9].

Приклади з української практики (ККС ВС).

1. Підтверджено 116 КК (є стан СДХ). Постанова ККС ВС від 29.06.2023 у справі № 930/1890/21. Суд першої інстанції перекваліфікував з 115-ї на 116-ту: систематична приниження поведінка потерпілого щодо обвинуваченої, раптовий конфлікт, один удар ножом «у піку» стану. ККС погодився: враховано комісійний психолого-психіатричний висновок про виражене емоційне напруження і причинний зв'язок між станом та дією.

2. Відмова в 116 КК (немає стану СДХ). Постанова ККС ВС від 21.09.2021 у справі № 750/13728/19. Апеляція без належного обґрунтування перекваліфікувала на 116-ту. ККС скасував: не проведено психолого-психіатричної експертизи, наявний висновок СПЕ вказував на здатність особи усвідомлювати й керувати діями; обставини не підтвердили «раптовий афект» і безпосередність причинного зв'язку.

3. Відмова в 123 КК (немає юридичного тригера і афекту). Постанова ККС ВС від 02.12.2021 у справі № 264/1611/20.

Для 123-ї необхідно, щоби сильне душевне хвилювання раптово виникло саме через протизаконне насильство чи тяжку образу з боку потерпілого. Експертиза встановила відсутність фізіологічного афекту; дії мали чітку мету «покарати» – тож 123 не застосовується [11].

Додатково: ККС неодноразово підкреслював, що сам по собі висновок експерта про афект недостатній – юридичний критерій, а саме раптовість, причина, безпосередність які встановлює суд.

Встановлення стану сильного душевного хвилювання належить до найскладніших завдань у справах про насильницькі злочини, адже йдеться про короточасний внутрішній стан, що не має прямих об'єктивних маркерів і здебільшого реконструюється постфактум. Тому суд оцінює сукупність даних та відповідність юридичним критеріям: раптовість, належна причина, безпосередній зв'язок у кореляції з таймлайном подій, поведінкою суб'єкта до, під час, після епізоду, експертними висновками та свідченнями. Водночас слід розмежовувати психологічну констатацію, тобто афект як емоційний стан і юридичну релевантність – чи досягнуто порогу, значущого для ст. 116/123, а також враховувати ризики ретроспективної раціоналізації, симуляції, впливу алкоголю або ПАР, «охолодження» та альтернативних мотивів. Нижче подано ключові вузли доказування, що зумовлюють найбільші помилки та спори сторін.

1. Суб'єктивність стану. Афект – внутрішній, короточасний стан; суд перевіряє його через непрямі індикатори: таймлайн, поведінку до/під час/після епізоду, свідчення, відео, характер травм. Відсутність миттєвості або підготовчих дій як то повернення по знаряддя, переслідування, зазвичай руйнує версію про СДХ.

2. Роль експертизи. Необхідна, але не визначальна: експерт оцінює психологічний критерій, чи можливий

Таблиця 3

Джерела та види даних необхідних для верифікації знак перевантаження емоційних систем

	Ознака	Джерела доказів	Типові індикатори у матеріалах справи
1	Веgetативна активація	Медична довідка або картка ШМД, записи ЕКГ, сатурації (якщо були), фото, відео відразу після події, показання свідків	Тахікардія, тремор, пітливість, блідість або почервоніння, прискорене дихання, напруження м'язів, нестійка хода
2	Когнітивне звуження, тунельність	Протоколи перших допитів, судово-психологічне інтерв'ю, контент-аналіз висловлювань	Фрагментарні спогади; слабка деталізація периферійних подій; фіксація уваги на тригері
3	Порушення виконавчих функцій, самоконтролю	Психол. тести (Stroop, Go, No-Go), дані про стресори, алкоголь, сон, експертний висновок	Помилки гальмування; нездатність зупинити вже розпочату дію; відсутність альтернативного плану
4	Імпульсивність (ургентність)	Опис таймлайну подій, хронометраж із відео, геоданих, опитування свідків; опційно UPPS-P, BIS-11	Дія одразу після тригера; різка зміна тону або поведінки; кидок до об'єкта; відсутність підготовчих кроків
5	Раптовість і безперервність епізоду	Таймлайн (CDR, месенджери, камери), карти переміщень, чек-пойнти	Мінімальний інтервал між провокацією і дією; відсутність пауз для охолодження або повернення по знаряддя
6	Поведінкова розгальмованість	Відео спостереження, бодикамери, показання свідків	Різкі, некоординовані рухи; кидання предметів; надмірна жестикуляція; зниження обережності
7	Вербально-емоційні маркери	Аудіо, відео, свідчення, аналіз мовлення	Гучний крик, повторювані імперативи («зараз!», «досить!»), інкєктиви, емоційна логіка висловлювань
8	Постфактум-реакція	Перші дії після події, записи дзвінків 102/103, свідки	Ступор, плач, самозвинувачення; виклик поліції, швидкої самим суб'єктом; відсутність спроб приховати сліди
9	Характер зовнішнього тригера	Свідчення, відео, історія конфлікту, довідки про тілесні ушкодження	Протиправне насильство, тяжка образа або систематичні приниження; «останньої краплі» ефект перед дією
10	Експертний висновок (психолог/психіатр)	Судово-психологічна та, або психіатрична експертиза	Констатація інтенсивного афекту та, або іншого гострого стану; оцінка ступеня зниження усвідомлення, керування (юридичну релевантність визначає суд)

Джерело: сформовано автором на основі джерел [2, 5, 7].

афект або чи знижений самоконтроль, тоді як суд встановлює юридичні ознаки раптовості і причина (незаконне насильство, тяжка образа, систематичні знущання; безпосередній причинний зв'язок із дією).

3. Кумулятивний афект. Суд допускає, що «останній тригер» може спрацювати на тлі тривалих принижень, однак має бути ближній, конкретний пусковий момент і безперервність від тригера до дії.

4. Наявність альтернативних мотивів. Якщо домінують помста, попередні погрози, переслідування – суд схиляється до 115-ї/121-ї без привілейованості.

Розмежування привілейованих складів (ст. 116/123 КК) від звичайних умисних посягань по ст. 115, 121, 122 вимагає не лише констатації емоційного стану, а перевірки юридично релевантних критеріїв. Помилка полягає у підміні цих критеріїв загальним збудженням чи конфліктом тоді замість привілейованого складу має застосовуватися загальна норма з можливим урахуванням пом'якшуючих.

Для операціоналізації наведених критеріїв подаємо порівняльну матрицю для умисного вбивства (ст. 115) та вбивства у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116). Таблиця 4 структурує часовий вимір, юридичну причину, причинний ланцюг «тригер → стан → дія», тип наміру та типові індикатори для швидкої кваліфікаційної перевірки.

Порівняння показує: наявність перерви та (або) підготовки, відсутність належного тригера або домінування холодного, цілеспрямованого умислу зумовлюють застосування ст. 115, тоді як сукупність раптовості, належної причини та безпосередності веде до ст. 116.

За аналогією, далі розмежуємо привілейований склад заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у стані СДХ (ст. 123) від загальних складів (ст. 121/122). Таблиця 5 фіксує ключові відмінності у часовій динаміці, джерелі емоційного стану та мотиваційному профілі дії, а також наслідки для кваліфікації.

Лише раптовий СДХ, спричинений незаконним насильством або тяжкою образою і безпосередньо пов'язаний із дією, обґрунтовує застосування ст. 123; за інших конфігурацій підлягають застосуванню ст. 121/122.

Для забезпечення однаковості правозастосування пропонуємо набір практичних маркерів, за якими суд і сторони можуть верифікувати наведені критерії на матеріалах конкретної справи. Таблиця 6 систематизує маркери: часовий інтервал, юридична причина, тип наміру тощо та пропонує способи їх перевірки через хронометраж подій, документи, показання, експертизу.

Системне використання маркерів мінімізує ризик підміни привілейованих складів загальним «емоційним збудженням» і підвищує відтворюваність кваліфікаційних висновків.

Ми встановили, що стан сильного душевного хвилювання виправдовує застосування ст. 116/123 КК лише за сукупності раптовості, наявності належної причини (незаконне насильство, систематичні приниження, тяжка образа) та безпосереднього причинного зв'язку; правову релевантність визначає суд, а експертиза має допоміжний характер. Ми відмежували цей стан від пом'якшуючих обставин за ст. 66 КК і підтвердили заборону «подвій-

Таблиця 4

Порівняльний аналіз статей 115 та 116 КК (умисне вбивство ↔ вбивство у стані СДХ)

Ознака	116 КК (привілейований склад, СДХ)	115 КК (умисне вбивство)
Походження наміру	Виникає раптово в піку стану	Сформований або утримуваний поза піком афекту
Часовий профіль	Без «охладження», дія негайна	Є пауза та (або) перерва, повернення по знаряддя, переслідування
Юридична причина (тригер)	Незаконне насильство, систематичні знущання або тяжка образа з боку потерпілого	Відсутній належний юридичний тригер; конфлікт, роздратування, помста
Причинний зв'язок	Безпосередній: «тригер → стан → дія»	Дія не є прямим продуктом афекту; переважає раціональна телологія (помста, кара)
Типові індикатори	Одноактний імпульсивний удар та (або) вплив у піку емоції	Підготовка, множинні прицільні удари, дії з приховування слідів
Кваліфікаційний висновок	116 КК	115 КК

Джерело: сформовано та систематизовано автором на основі джерела [2].

Таблиця 5

Порівняльний аналіз статей 121/122 та 123 КК (тілесні ушкодження)

Ознака	123 КК (тяжке тілесне у стані СДХ)	121/122 КК (загальні склади)
Часовий профіль	Раптове виникнення СДХ і негайна дія	Є пауза, підготовка, переслідування
Юридична причина (тригер)	Незаконне насильство або тяжка образа з боку потерпілого	Інший емоційний стан (роздратування, обурення), мотив «покарати»
Причинний зв'язок	Прямий: « тригер → стан → дія»	Дія не прямо обумовлена СДХ
Кваліфікаційний висновок	123 КК	121/122 КК (без привілейованості)

Джерело: сформовано та систематизовано автором на основі джерела [2].

Таблиця 6

Практичні маркери розмежування статей КК

Маркер	Кваліфікація злочину згідно статі	Як тлумачити та (або) перевіряти
Часовий інтервал	Мінімальний-116/123; Пауза та (або) повернення – 115/121	Хронометраж подій, відео, CDR/месенджери, маршрути
Юридична причина	Є насильство, тяжка образа, систематичні приниження – 116/123	Підтвердити факти тригера: свідки, медичні довідки, історія конфлікту
Тип наміру	Афектований, миттєвий – 116/123; Сформований та (або) утримуваний – 115/121	Оцінити мотивацію помста кара, підготовчі дії, постфактум поведінку

Джерело: сформовано та систематизовано автором на основі джерела [2].

ного обліку». Для кваліфікації: пауза, підготовка, цілеспрямована помста ведуть до ст. 115 (або 121/122), тоді як негайна реакція у раптовому СДХ на належний тригер –

до ст. 116 або 123. Запропоновані маркери й таймлайни забезпечують відтворювану перевірку та уніфікацію пражозастосовної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 64с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/302/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.09.2025).
3. ККС ВС вказав, що необхідно для кваліфікації умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Юридична практика*: веб-сайт URL: <https://pravo.ua/kks-vs-vkazav-shcho-neobkhidno-dlia-kvalifikatsii-umysnoho-vbyvstva-vchynenoho-v-stani-silnoho-dushevnogo-khvyliuvannia>. (дата звернення: 20.09.2025).
4. Науково-практичний коментар / Стаття 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання». *Судово-юридична газета «Протокол. UA»* : веб-сайт URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_116 (дата звернення: 20.09.2025).
5. Савка І.М. Феномен фізіологічного афекту в психологічних теоріях та юриспруденції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. 2010. № 1, 176-191с. URL <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/15> (дата звернення: 20.09.2025).
6. Вереша Р. В. Емоційний стан особи: кримінально-правовий та віктимологічний аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №4(109)URL: [file:///C:/Users/Tetiana/Downloads/SJNAIA_2018_23\(4\)_7-86%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Tetiana/Downloads/SJNAIA_2018_23(4)_7-86%20(3).pdf) (дата звернення: 21.09.2025).
7. Андрієвська В. В. Афект. *Велика українська енциклопедія*.: веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/Афект> (дата звернення: 22.09.2025).
8. Easterbrook J.A. The effect of emotion on cue utilization and the organization of behavior. *Psychol Rev.* 1959, № 66(3), P. 183-201 DOI: 10.1037/h0047707.
9. Ginty A.T, Kraynak T.E, Fisher J.P, Gianaros P.J. Cardiovascular and autonomic reactivity to psychological stress: Neurophysiological substrates and links to cardiovascular disease. *Auton Neurosci.* 2017 №207, P. 2-9 DOI: 10.1016/j.autneu.2017.03.003.
10. Cyders MA, Smith GT. Emotion-based dispositions to rash action: positive and negative urgency. *Psychol Bull.* 2008, №134(6) DOI: 10.1037/a0013341.
11. *Законодавство України. ipLex*: веб-сайт URL: <https://iplex.com.ua/> (дата звернення: 22.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
 Дата публікації: 29.10.2025